

TOPLUMSAL YAŞAM VE TOPLUMSAL YAPI

Önal SAYIN*

Günümüze kadar, bilim adamlarının kafasını en fazla kurcalayan konular arasında, kaos ve kozmos (cosmos) kavramlarından oluşan ikilemi buluyoruz. Başka bir deyişle, bilim adamları, içinde yaşadığımız evrene düzeninin mi, yoksa düzensizliğin mi egemen olduğunu araştırmışlardır. Sorunun hem makro ve hem de mikro düzeyde ele alındığını gözlüyoruz. Günümüzde bilimin sağladığı olanaklarla, evrenin sınırlarını bilemiyoruz. Evren sınırsızdır veya sonsuza uzanır diyerek, bu belirsizliği dile getiriyoruz. Buna karşılık, Kepler, üzerinde yaşadığımız Dünya'nın da içinde yer aldığı Güneş ve gezegenlerinin bir sistem oluşturduğunu saptadı. Güneş ve gezegenlerinin bir düzen içinde bulduklarını ve hareket ettiklerini gözlüyoruz. Sonuç olarak, sınırlı da olsa, içinde yaşadığımız makro-evrenin kozmos niteliği gösterdiğini savlayabiliriz. Diğer yandan, Antik Yunan düşünürü Demokritos'dan, evrenin en küçük parçasının atom olduğunu öğreniyoruz. Bu günkü fizik ve kimya bilimi bize, her atomun bir çekirdek ve onun etrafında bir yörünge takip ederek dönen elektronlardan meydana geldiğini göstermektedir. Her atomun belirli sayıda proton ve nötrondan meydana geldiğini de biliyoruz. Kısaca atoma egemen olanın da kozmos olduğu savlıyabiliriz. Sonuçta, insanı çevreleyen mikro ve makro evrenlerin düzenlilik niteliğine sahip olduğunu belirtebiliriz.

İçinde yaşadığımız evrende düzenlilik olmasaydı, bilim de olmazdı. Bilim adamının görevi, bu düzenliliği ortaya koymaktır. Araştırmacı, bu düzenliliği sağlayan yasaları gün ışığına çıkarır. Doğa evreninin çeşitli görünümü riyle ilişkili olan astronomi, fizik, kimya, biyoloji gibi bilimlerde konularıyla ilgili doğa yasaları bulunmuştur.

Toplumsal yaşamımız, bu düzenli doğa evreninin üzerine kurulmuştur. Bu nedenle toplumsal evren, doğa evrenine, kaçınılmaz olarak uymak zorundadır. Günümüze değin, gelmiş, geçmiş tüm toplumları incelediğimizde, doğa yasalarına aykırı bir biçimde kurulmuş

* Prof.Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Öğretim Üyesi.

hiçbir topluma rastlayamıyoruz. İksel toplumlara göz attığımızda, doğanın, insanın yaşamasına olanak verdiği koşullarda, toplumsal yaşamın belirlediğini saptıyoruz. İlk uygarlıkların Mısır ve Mezopotamya'da görülmesi, raslantısal bir olay değildir. Göçebe toplulukların, göçmen kuşlar gibi, mevsimlere uygun bir biçimde göç ettiklerini gözlüyoruz. Bugün bile, her ne kadar doğa yasalarına belirli ölçüde egemen olmuş olsak da, en basidinden içinde oturduğumuz konutlar bile, doğal düzene uygun bir biçimde kurulmuşlardır. Doğa yasalarına meydan okurcasına, ne denli büyük ve yüksek bir bina yapmış olsak da, yine de doğa yasalarını aşamadığımız görülmektedir. Yeri gelmişken, doğal düzeni göz önüne almadan, pervasızca gerçekleştirmeye çalıştığımız modernliğin, yaratmış olduğu çevre kirliliği nedeniyle, insanın evrendeki varlığını sürdürmesini tehdit ettiğini aktaralım. Sonuç olarak, insanlar tarafından oluşturulan toplumsal yaşam, doğal düzene uymak zorunda olması nedeniyle ta baştan itibaren kaçınılmaz olarak düzenlilik göstermektedir. Sosyal bilimcilerin görevi, elde etmiş oldukları verilerden hareketle, toplum içinde var olan düzenliliği yakalamaktır.

Toplumsal olay ve olguların bilimsel bir çerçevede incelenebilirliğinin benimsenmesiyle birlikte, sosyoloji doğmuştur. Sosyolojinin isim babası Auguste Comte, fiziğin doğada araştırıp ortaya koyduğunu, sosyolojinin de toplumda araştırıp ortaya koymak zorunda olduğunu göstermeye çalışmıştır: Nasıl fizik doğanın statik ve dinamik yönlerinin yasalarını ortaya koymaya çalışıyorsa, sosyoloji de, toplumun statik ve dinamik yönleriyle ilişkili yasalarını ortaya koymalıdır. Sonuçta, A. Comte'un fikirlerinde rastladığımız üzere, sosyoloji, kuruluş aşamasıyla birlikte, toplumsal yapıyı ortaya koymayı amaçlamıştır. Auguste Comte'a göre, belirli bir anda, belirli bir yerde, toplumun statik bir yapısını ortaya koyabiliriz. Diğer yandan, toplumu, zaman boyutuna, evrim sürecine yerleştirerek, çeşitli aşamalardaki yapılarını bulabiliriz. Auguste Comte, toplumun yapısında meydana gelen değişmelerin tarihsel, evrimsel yasalarını bulduğunu savlamıştır. Tönnies, Durkheim, Marx gibi, sosyolojinin gelişmesine büyük katkıları olan sosyologların da farklı toplum yapılarını ortaya koyduklarını görüyoruz(1).

YAPI VE MODEL

Yapısalcılıkta en önemli sorunlardan biri, toplumsal yapının, incelediğimiz toplumsal gerçeğin ta kendisi olduğu veya incelenen toplumdan hareketle, bizim, kendi kafamızda oluşturduğumuz model olduğu savlarının karşıtlığından ileri gelir. Başka bir deyişle, bazı düşünürlere göre, toplumsal yapı, toplumsal gerçeğin ta kendisidir; diğerlerine göre ise, toplumsal yapı, insan zihninin ürünü olan soyut bir modeldir. Radcliff Brown'a göre yapı, duyu organlarımızla algıladığımız toplumsal gerçektir. Lévi-Strauss'a göre ise, toplumsal yapı, insan zihninin ürünü olan bir modeldir.

Yapı, doğrudan doğruya modeli çağırıştırır. Model bir sistem niteliği sunar: En başta, öğelerden birinde meydana gelen değişme, diğerlerinde de değişmelere yol açar; ikinci olarak, her model bir gruba aittir; üçüncü olarak, öğelerin birinde meydana gelen değişmeye, modelin nasıl tepki vereceği, yukarda belirtilen özellikleri sayesinde, önceden görülebilir. Son olarak, model, öyle kurulmalıdır ki, işleyişi gözlenmiş tüm olayları, dikkate alabilsin(2).

J. Von Neumann ve O. Morgenstern'e göre, modeller, açık, eksiksiz ve fazla karmaşık olmayan bir tanımlı olduğu varsayılan kuramsal yapılardır. Modelin tanımı, matematiksel işlemlere olanak vermek için tam ve açık olmalıdır. C. Levi-Strauss'un açıkladığı üzere, çok defa toplumsal yapılarla, toplumsal ilişkiler birbirine karıştırılmaktadır. Toplumsal ilişkiler, toplumsal yapının ortaya çıkmasına yol açan modellerin kurulması için kullanılmış ham maddelerdir. Bu görüş açısından, yapı nesnenin içinde değildir. C. Levi-Strauss'un dediği üzere, söz konusu olan, nesnenin gücüdür; onun aracılığıyla nesneyi aşabiliriz; ilişkiler sistemi olan bir nesne "süper nesne" (super-objet) kurabiliriz. Nesne içinde gizil olan bu sistem, çok farklı nesnelere içinde bulunup ortaya çıkarılabilir ve böylece çeşitli bilimsel disiplinler arasında kurulmuş engeller aşılabılır. Bunun için matematiksel ve mantıksal işlemler aracılığıyla dönüştürmeleri yapmak yeterlidir. Bu görüşe uygun olarak, Roger Bastide'in belirttiği üzere, tüm yapılar zihinsel yapılara uyarlar; bunun nedeni, her yapının, evrensel yasaların geçici çeşitliliğinden başka bir şey olmamasıdır(3).

G.G. Grenger ve C. Lévi-Strauss'a göre, bilimin nesnesi, insan zihninin ürünüdür. Bilimsel nesne, biçimi duyusal içeriğiyle doğrudan doğruya ilgisi olmayan nesnedir. Bu yaklaşımın aksine, A.R. Radcliff Brown'a göre, sosyal bilimlerin nesnesi, toplumsal ilişkilerin bizzat kendisidir. Bu görüşe uygun olarak, bir toplum, belirli bir andaki, belirli sayıdaki ilişkileri içerir ve bu toplumsal ilişkilerin tümü, bir yapı oluşturur. Radcliff Brown, toplumsal yapı kavramını, varolan bir toplumsal ilişkiler sistemini belirtmek için kullandığını söyler(4).

Lévi-Strauss'a göre, yapı kavramının deneysel gerçeğe ilişkisi yoktur; aksine yapının deneysel gerçeğe göre kurulmuş modellerle ilişkisi vardır. Gerçek, modelin kurulması için kullanılmış ham maddeleri oluşturan toplumsal ilişkilere, Leach'a göre, yapılar, antropoloğun zihnindeki mantıksal kuruluş sıfatıyla vardır ve idealleştirilmişlerdir. Yukardaki iki görüşe karşı olarak Nadel, yapının, deneysel olguların bir özelliği olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, olgular yapılaşmamışsa, yapı fikri nereden gelmektedir; konular tablosunda temsil edildikleri biçimiyle veya kodlanmış pratikler, yaşanmış düzenler, istatistiksel normlar olarak, toplumsal ilişkiler, deneysel gerçeğin doğrudan deyimidirler. Nadel'in bu terimi kullandığı anlamıyla, yapı gerçeğin bir tablosu veya istatistiksel benzeridir. Nadel'e göre yapı, toplumsal gerçeğin bizzat kendisidir veya görünümünden biridir, yoksa ona temellik eden mantık değildir. Yapısal çözümleme, sadece bir betimleme yöntemidir, yoksa bir açıklama değildir. Nadel, çoklu (multible) bir gerçeğin daha basit ve daha uygun bir tabloya indirgenmesinden başka bir şey anlamına gelecek tarzda toplumsal yapıyla ilgili olarak modelden söz etme hakkına sahip olduğumuz konusunda emin değilim der. Ona göre, basitleştirme ve uygunluk, gerçeğin, bir dikkate alma biçimini temsil etmesinden ileri gelmelidir(5).

Sosyolojide, psikolojide ve antropolojide olduğu gibi, nesne, bütünlük açısından ele alınmalıdır. J. Piaget'nin belirttiği gibi, sosyoloji, toplumu bir bütün olarak gözler önüne sermek zorundadır; bu bütünü, bireylerden ayrılması gerekir; toplumsal bütün, bu bireylerin ilişkilerinin veya etkileşimlerinin toplamıdır. Sosyolojiye özgü açıklama tipleri vardır: Arzamanlı (diachronique) veya dinamik sosyoloji (toplumların tarihsel evrimi) ve eşzamanlı veya statik sosyoloji(6).

YAŞANMIŞ DÜZENLER VE TASARLANMIŞ DÜZENLER

Nadel'e göre, gözlem, antropoloğa iki çeşit norm sunar: Bir taraftan, pratik yaşamdan hareket edilerek çıkarılanlar; diğer taraftan, davranışlarını meşrulaştırmak için toplumsal aktörün dile getirdiği normlar. Nadel'e göre, yaşanmış düzenler, pratiklerin istatistiksel deyimidir; tasarlanmış düzenler mekanik modellerden ortaya çıkar.

Yaşanmış düzenlerle, tasarlanmış düzenler arasındaki ayırım ve mekanik modellerle, istatistiksel modeller karşıtlığı söz konusu olduğunda, Lévi-Strauss, normlar ve pratikler arasında var olan farkı anımsatır. Görüngülerin (phénomene) ve modellerin düzeni temsil ettiği kabul edilir. Yaşanmış bir düzenin mekanik bir modelden ve tasarlanmış bir düzenin de istatistiksel bir modelden ortaya çıkmasını yasaklayan hiçbir şey yoktur. Nadel, yaşanmış düzen ve tasarlanmış düzen normlardır der; fakat birincisinin yapı olduğunu belirtir. Ona göre, yaşanmış düzen nesnedir, çünkü, istatistiksel bir gerçeği vardır. Nadel, yaşanmış düzenin istatistiksel bir dağılıma tekabül ettiğini dile getirir. Bununla birlikte Nadel, yapının nicel olmayabileceğini, bu durumda onu geometrik şekillerle, şemalarla gösterebileceğimizi belirtir.

Esas olan, iki çeşit düzenin birlikte olduğunu kabul etmektir. Antropoloğun özel bir toplumun düzenlemesini (yaşanmış düzen) soyutladıkları davranışlar, kaynaklarını yerli normlardan (tasarlanmış düzen) almaktadır. Nadel'in kodlanmış pratiklerle, eylem kuralları arasındaki ayırimda dile getirdiği de budur(7).

Kodlanmış pratikler yaşanmış düzene tekabül etmektedir. Bunlar düzenli davranışların tümüdür; bunlar istatistiksel normlardır. Nadel'in gözünde önemli olan nokta kodlanmış pratiklerin bilfiil kendisinde açıklamasını taşınamamasıdır; söz konusu olan kodlanmış pratiklerin varlıklarını saptamak, biçimlerini bulmaktır. Kodlanmış pratikler, deneysel gözlemlerin sağladığı, ortaya çıkan davranışların tümüdür. Antropolog, bu davranışlardan, bir toplumsal konumlar tablosu çıkarır. Bu tablo, doğrudan doğruya deneysel gerçeği temsil eder; yoksa, onu açıklamaz.

Aksine, eylem kuralları, davranma biçimleri konusundaki inançlar ve eğitimler birliğini içerir. Deneysel gözlemler, eylem kurallarından hiçbir toplumsal konumlar tablosunu çıkaramaz, fakat bu kurallara saygı duyulup duyulmadığını saptıyabilir. Sapma, kodlanmış pratiklere baş vurmaz, çünkü bir pratiği çiğnemenin anlamı yoktur; sadece bir kural çiğnenme konusu olabilir. Bu nedenle, eylem kuralı, kodlanmış pratiği kurar ve açıklar(8).

Nadel, yapıyı, eylem kurallarının dışında kodlanmış pratik olduğunu iddia eder. Lévi-Strauss'a göre ise, yapının kurallarını (bilinçli veya bilinçsiz) dışarda bırakmak için hiç bir ilke nedeni yoktur. Ona göre zaten, pratikler doğrudan doğruya ve yalnız başlarına bir yapıyı oluşturmak için yeterli olamazlar. Nadel'in bu düşünceleri genel görüşüne uymaktadır, çünkü ona göre yapı, yaşanmış, gözlenmiş, saptanmış olay ve olguların ta kendisidir. Lévi-Strauss'a göre ise toplumsal olay ve olgular toplumsal yapının oluşturulması için kaynakları sağlar.

YAPI VE GERÇEK

Nadel, yapısalcılarla olan temel uyumsuzluğunun, yapının gerçekliği konusunda olduğuna dikkati çeker. Yorumlaması şöyledir: Lévi-Strauss yapı kavramının görgül (empirique) gerçeğe değil, ona göre kurulmuş modele dayandığına dikkati çeker; bu gerçek, modellerin kurulması için kullanılmış ham maddeleri oluşturan toplumsal ilişkilerdir. Leach ise, yapıların modellerin ötesinde bir gerçekliklerinin olmadığını belirtir; modeller antropoloğun zihnindeki mantıksal kuruluşlar sıfatıyla mevcuttur ve idealleştirilmişlerdir. Her iki görüşe de karşı gelerek Nadel, yapının görgül olguların bir niteliği olduğunu ifade eder: a) olgular yapılaşmamışsa, yapı oldukları fikri nereden gelmektedir; b) konumlar tablosunda temsil edildikleri biçimiyle veya kodlanmış pratikler, yaşanmış düzenler, istatistiksel normlar olarak toplumsal ilişkiler görgül gerçeğin doğrudan deyimidir. Nadel'in bu terimi kullandığı anlamıyla yapı gerçeğin bir tablosudur veya istatistiksel benzeridir(9).

Özellikle, yapı kavramı, Braitwaite'in anladığı anlamdaki model kavramıyla karıştırılmamalıdır: "Bir tablo, doğrulanabilir sonuçlar

çıkarmaya olanak verebilecek biçimde, mantıksal bir zorunluluğa ve bir açıklama gücüne sahiptir". Nadel, özel bir toplumun yapısını, kodlanmış pratiklerin tümü veya konumlar tablosundaki örgütü olarak tanımlar.

Toplumsal yapı kavramıyla ilgili en önemli sorunlardan biri zaman boyutudur. Yapı ve zaman kavramı birlikte dikkate alındığında, değişme kavramı ortaya çıkar. Toplumsal yapı, değişmeyen ilişkilere, konumlar düzeninin soyutlanmasına, toplumsal gerçeğin statik incelenmesine dayanmaktadır. Toplumsal yaşamdaki süreçler dondurulamaz. Buna karşılık, toplumsal yapı kavramı, toplumsal yaşamın sürekliliğine, devamına, değişmezliğine dayanmalıdır. Toplumsal yapı kavramı içinde, değişmeyi de dikkate almak için "örgüt" kavramı kullanılmaktadır(10).

Değişmezlik ve süreklilik kavramları, gerçekte geriye dönüşü, tekrarı çağrıştırmaktadır. Fort, açıkça şöyle demektedir: Toplumsal yapıyı zaman içinde geçen süreçler toplamı gibi sunmak gerekir. T. Parsons'a göre, her toplumsal yapı, zımnen olaysaldır. Onu statik terimlerle tanımlıyorsak, bunun nedeni, ona temel teşkil eden süreçler içinde geriye dönüşleri (réccurences) açık bir biçimde ortaya koymayı istemektir ve düzenliliğin belirli sınırlar içinde olmasındandır(11).

Bir defa, zaman boyutu kabul edildikten sonra, aynı anda roller, ilişkiler ve tüm roller ve ilişkiler paketi içindeki belirli sayıdaki süreksizlikleri, istikrarsızlıkları kabul etmek gerekir. Mübadele edilen ve terk edilenin var olmaya devam ettiğini unutmamak gerekir: Roller ve ilişkiler her zaman farklı kişi tarafından işgal edilmektedir; görünen süreksizlik bundan ileri gelmektedir.

Firth, değişmeye ve onun yarattığı sorunlara ilgi duymaktadır. Toplumlar yapı, değişmeyle birlikte vardır. Firth'in işaret ettiği gibi, tüm toplumlar seçme ve kararlar aracılığıyla ilişkilerin sistematik düzenlenmesini sağlarlar. Bireyler yapıyı eylemleri için kesin bir rehber gibi dikkate almak zorundadırlar, fakat yapının daha sonraki biçimini etkileyebilecek kararlar da alabilirler. Sadece örgüt kavramı bu değişiklik ve değişme durumlarını temsil edebilir. Lévi-Strauss, mikro ve makro zaman arasındaki ayırımı belirtir; mikro zamanı sosyometri ve sosyal

topoloji araştırmaları (Dewin) ve makro zamanı ise tarihsel eğilim kavramı aracılığıyla açıklar(11).

Mikro zaman, bütünsel bir değişmezliğin (une invariance globale) sınırları içinde yer alan değişmeler, hareketler ve değişiklikler olarak dile getirdiğimiz olaylar basamağını sağlar. Firth'e göre, tersine, önceden var olan görünüşleri (les configurations pré-existantes) dönüştüren olaylar, makro zaman içinde ortaya çıkmaktadırlar. Kısaca mikro zaman içinde ortaya çıkan olaylar yapısal şemaları geçersiz kılamazlar. Makro zaman içinde çıkanlar ise, aksine yapısal şemaları geçersiz kılabilirler(12).

Toplum içinde ortaya çıkan olayların büyük bir bölümü birbirlerine benzer. Bunun nedeni, toplumsal aktörün davranışlarının, toplumsal kurallara göre gerçekleşmesinden kaynaklanır. Zamanla, aşamalı bir biçimde bazı toplumsal aktörler normlardan sapan davranışlar göstermeye başlarlar. Bu sapan davranışların diğer toplumsal aktörler tarafından da tekrarlanması eskilerin terk edilip, yeni normların oluşmasına yol açar. Sonuçta yapısal değişmeler gerçekleşmiş olur. Aynı toplum içindeki çatışmalar ve savaşlar zamanla var olan yapı içinde aşılabilir duruma gelir; bu durum ya iç savaş ya da devrimlere yol açar. Bir de farklı toplumlar arasındaki çatışmalar, savaşlara yol açar.

DİLBİLİMİNDE YAPISALCILIK

XIX. yüzyılın sonuna değin, filologlar, dili düşüncenin deyimini gibi tanımlamak konusunda, kendi aralarında anlaşıyorlardı. Wittgenstein'in ilk eserlerinde bu fikir, halen de korunuyordu. Bu çerçevede, cümlelerin kuruluşunun (construction), düşüncenin zorunlu düzenini taklit ettiği savunulmaktadır. Çağdaş düşünürlerden Humboldt, yukardaki sava sadık kalarak, şöyle diyor: Dil, düşüncenin aynasıdır; dilsel olguların sistematik araştırılması, belirli bir düzenliliği ortaya koymaktadır(13).

Bu çerçevede konuyu ele aldığımızda, düşüncede var olan akıl ve mantık kuralları, dil için de geçerli olmaktadır. Bu nedenle dil, bir düzenlilik, bir sistem, bir model, dolayısıyla da bir yapı özelliği göster-

mektedir. Başka bir deyişle, cümle kuruluşu, düşüncenin zorunlu düzenini taklit etmektedir.

Dilbiliminde, iki eğilim görülmektedir: Birincisinde dil, doğal gerçeğin taklididir. Bu açıdan dile bakarsak, nasıl doğada bir düzen varsa, doğal düzenin bir yansıması olarak, dilde de bir düzen olmak zorundadır. İkinci eğilim karteziyenlerin (cartésiens) tutumudur. Bu görüşe göre, seslerin dağılımı raslantısaldır ve sadece ifade zorunlulukları nedeniyle düzeltilmişlerdir.

Ferdinand de Saussure'e göre dil, tüm parçaları eşzamanlı dayanışma içinde alınabilen ve alınmak zorunda olan bir sistemdir. Dili, görelî bir değerler sistemi gibi tanımlayan Saussure'ün tezi, çağdaş dil biliminde genel olarak kabul edilmektedir. Trubetzkoi'ya göre, çağdaş sesbilimi (phonologie), seslerin (phonème) her zaman bir sistemin öğeleri olduklarını beyan etmekle yetinmemekte, somut sesbilimsel sistemleri göstermekte, yapılarını gözler önüne sermektedir(14).

Buraya kadar, yapısalcılık konusunda, genel eğilimleri ortaya koymaya çalıştık. Şimdi de bizim bu konudaki görüşlerimizi aktarmaya çalışalım. Genel olarak, tüm yapısalcıların kabul ettikleri üzere, biz de, toplumun bir yapısının olduğunu; yapıyı da, belirli sayıda öğelerden oluşan ve bu öğeler arasında da belirli ilişkiler bulunan bir bütün olduğunu kabul ediyoruz. Tüm evrenin bir yapı oluşturduğunu varsayıyoruz. Şu anda elimizde bulunan olanaklarla tüm evreni tanımamıza olanak yoktur. Buna karşılık, evrenin içinde, ulaşabildiğimiz noktaları sınır olarak kabul edersek; bu sınırlar içinde, evrenin yapısalcılığını ortaya koyacak bulgulara sahip olduğumuzu söyleyebiliriz. Güneş ve gezegenleri arasında, belirli ilişkilerin olduğunu biliyoruz. Bu belirli ilişkilere dikkate alarak, uzaya bir füze gönderdiğimizde, füzenin hareketlerini öngörebiliyoruz. Füze, fırlatıldıktan sonra, bizim irademize değil, evrenin yasalarına uymak durumundadır. Konuyu dağıtmamak amacıyla, evrenin yapısallığını göstermek için, bu örnekle yetinelim. Biz bu yapısalcılığa ontolojik yapısalcılık diyoruz. Ontolojik yapısalcılık, özdeksel evrende var olan yapı, anlamına gelmektedir.

Yapıyı aradığımız ikinci alan, insan usudur. İnsan usuna egemen olan yasaların varlığını, bu konuyu ele alan düşünürler ortaya

koymaya çalışmışlardır. Mantığın babası olan Aristo, özdeşlik ilkesi ve tümdengelim, usun yasaları olduğunu belirtmiştir. Burada bir parantez açarak, Aristo'nun doğa konusunda da, önceden belirlenmiş erekselci bir yapısının olduğunu ifade ettiğini belirtelim. Örneğin, bir buğday tanesinin tohumunun içinde, bir buğday başağının yapısı vardır. Buğdayı toprağa ektiğimizde, buğday başaklarının çıktığını görüyoruz; buğday tanesinden, bir elma ğacının, bir enginarın çıkmadığını saptıyoruz.

İnsan usuyla ilgilenen önemli düşünürlerden biri de Hegel'dir. Hegel tüm evrenin ve hatta insan usunun, "Geist"ın farklı biçimlerde ortaya çıkışlarının ürünü olduğunu soyler. "Geist"ı özdeksel, tinsel ve toplumsal evrenleri içeren bir bütün olarak ele alabiliriz. "Geist"ın işleyiş yasaları vardır: Tez, antitez ve sentez. "Geist"ın belirli bir yapısının olduğunu; tez, anti-tez ve sentezin de diyalektik yasalar olarak, "Geist"ın temel yapısal öğeleri arasındaki ilişkileri oluşturduğunu ifade edebiliriz. "Geist"ı düşünen düşünce olarak ele alalım. "Geist", tez, anti-tez ve sentez yasalarına uyarak sürekli değişir. Bu değişimler belli bir noktaya ulaştıktan sonra, düşünce olarak var olan "Geist", kendine yabancılaşarak madde haline dönüşür. Maddede de, diyalektik yasalar geçerlidir. Madde diyalektik yasalara uyarak sürekli dönüşür. Sonuçta, insandaki us aracılığıyla tekrar düşünceye dönüşür. O halde, insan usu da, "Geist"ın bir parçasıdır ve diyalektik yasalar usun yasalarıdır. Hegel'in yaklaşımında ortaya çıkan önemli nokta değişmedir. Yapısalcılıkta aşılması gereken en önemli sorunu, değişme yaratmaktadır. Değişme ve yapı, birbirine karşıt iki kavram gibi görülmektedir. Kuşkusuz her yapı, değişmeye direnir. Buna karşılık, değişme, yapıda, yeni düzenlemelere yol açar. Yapıdaki bu düzenlemeler, sürekli bir biçimde gerçekleşir. Köklü değişmeler ve evrimler olmazsa, yapı varlığını aynı biçimde sürdürür. Sürekli değişmeler, sonunda, var olan yapıya uymayan bir birikimi sağlar. Bu birikim, var olan yapının, dağılmasına yol açar. Bu birikim, aynı zamanda, yeni yapılaşmalar anlamına da gelir. Dağılan ve yıkılan yapının yerini yeni bir yapı alır. Sonuç olarak değişme, eski yapının yıkılmasının, yeni yapının da doğmasının nedenidir.

Değişmeyi, evrenin en temel niteliği olarak görmekteyiz. O halde, değişmeyi göz ardı eden yapısalcı bir yaklaşım, çözümlenemelerde

giderilemeyecek hatalara yol açabilir. Böyle bir yaklaşım, bilimsel olmaktan çok, ideolojik bir öğreti olarak kalmaya mahkumdur.

Özdeksel evren, sürekli olarak değişmektedir. İnsan, iradesiyle, belirli bir ölçüde, bu değişmeyi yavaşlatıp, hızlandırıp ve yönünü değiştirebilmektedir. Özellikle toplumsal yapılar söz konusu olduğunda, toplumun üyelerinin bir kesimi var olan toplumsal yapının sürmesi için, diğer kesimi de değişmesi için çaba harcarlar. Sonuçta, insanın, toplumsal değişmeye yol açan en temel etkenlerden biri olduğunu söyleyebiliriz. Bu açıklamalarımızdan sonra, yapısalcılığa, değişme, evrim ve insan öğelerini ilave ederek, hem tarihsel ve hem de beşeri boyutlar katmış oluyoruz.

Yapısalcılıkta ilk akla gelen, temelde bir yapının olmasıdır. Yapı, beraberinde bir sürekliliği de çağrıştırmaktadır. Bu görüşü, biz de paylaşıyoruz. Bununla birlikte, yapının ve sürekliliğinin, zaman ve mekan boyutlarında belirli sınırlılıkları söz konusudur. Bu sınırlılıkları içinde belirli bir yapıdan ve onun sürekliliğinden söz edebiliriz.

Toplumsal yapı, insanın ürünüdür; daha doğrusu, insanın toplumsal yaşamının ürünüdür. Durkheim'in deyiimiyle insanların sürüler (horde) halinde gezdiği dönemlerde, Hobbes'ın, Lock'un ve Rousseau'nun doğal ortam, Marx'ın ilkel komünal dönem dedikleri ilksel aşamada, toplumsal yapıdan söz edemeyiz. Bu dönemlerde insanlar, diğer vahşi hayvanlar gibi doğanın yasalarına uygun bir biçimde yaşıyorlardı. İnsanlar, toprağa yerleşip, birarada yaşamaya karar verdikten sonra, toplumsal yaşam belirmiştir. İnsanın yaşamına, toplumsal yapı yön vermeye başlamıştır. Toplumsal yapı, kendini, belirli bir toplumsal birlik içinde yaşayan insanların toplumsal ilişkilerinde ortaya koyar. İnsanlar birlikte yaşamaya karar verdikten sonra, toplumsal yapının gerektirdiği gibi yaşamayı da kabul etmiş olmaktadırlar. İnsanlar arası ilişkileri, belirli toplumsal kurallar belirliyor. Bu toplumsal kurallar, toplumun işleyişini sağladığı gibi, belirli bir toplumsal yapının oluşmasına ve ayakta kalmasına da yol açmaktadır. Lévi-Strauss'un, Malinowski'nin çalışmalarında ortaya çıktığı gibi, ilksel toplumlarda toplumsal yapı, aile ve akrabalık temeline dayanmaktadır. Toplumsal yaşam, aile ve akrabalık çerçevesinde

gerçekleşmektedir. Toplumdaki herkesin konumu, aile ve akrabalık yapısı içinde, işgal edilen yere göre belirlenir. Toplumsal yapı, özdeksel ve tinsel olanaklarla korunur. Tabu, mit, büyü gibi olanaklar tinsel, öldürme, soyutlama, güç sınavlardan geçirme ise özdeksel olanaklara örnek olarak gösterilebilir.

Toplumsal yaşamda iletişimi dil sağlamaktadır. Dilin de bir yapısı vardır. Her dil doğadaki seslerin bazılarını alıp, belirli bir düzene koyarak, belirli kuruluşlar sağlarlar: Harf, hece, sözcük, tümce gibi. Bu sesler, raslantısal olarak ard arda konursa, iletişimi sağlayan dil oluşmaz. Bu seslerin anlamının olabilmesi için, belirli bir düzende bir araya getirilmesi gerekir. Nasıl ki dil, bir toplumun ortak malı ise, dilin yapısı ve toplumsal yapı da öyledir. Herkese özgü bir dil olamaz. Toplumda iletişimin sağlanabilmesi için, herkesin, dilin gereklerine uyması gerekir. Uymayan kişi, kimseyle iletişim sağlayamayacağı için, soyutlanır. Aynı biçimde, toplumsal aktörlerin, toplumsal yapının gerektirdiği kurallara uyması gerekir. Ortak yaşam demek, belirli toplumsal kurallara uygun hareket etmek anlamına gelir. Bir toplumda, ortak toplumsal yaşamın kurallarına uygun hareket etmeyen kişi, soyutlanmaya mahkum edilir.

Toplumsal yapı, toplumsal gerçeğin içinde bulunur. Toplumsal olay ve olguların gözlenmesiyle veriler elde edilir. Bu verilerin, bilimsel yöntemlerle, çözümlenmesiyle, toplumsal yapı ortaya çıkarılır. Ortaya çıkarılan yapı bir model olarak sunulur. Elde edilen model, yeniden toplumsal gerçeğe dönülerek sınanır. Toplumsal olay ve olgular modeli doğruluyorsa ve model gözlenen görüngülere uygun düşünüyorsa, toplumsal yapı ortaya konmuş olur. Diğer bilimlerde olduğu gibi, sosyoloji de kuramsal modeller oluşturur. Kuramsal modeli, sadece düşüncemizin bir ürünü olarak oluşturabiliriz. Bu modelin, aklımıza ve mantığımıza uymayan yönlerini çıkarıp, kendimize göre mükemmelleştirebiliriz. İdeolojilerde, ütopyik yapıtlarda, ereksel öğretilerde, eklektik modellerde genellikle bu yol izlenir. Bu şekilde oluşturulan modelin, toplumsal yapı ile ilişkisi olmayabilir. Biz toplumsal yapıyı, toplumsal olay ve olguların genel bir modeli olarak anlıyoruz. Olay ve olgulardan hareketle elde ettiğimiz modele, iradelerimiz, istemlerimiz ve beklentilerimiz doğrultusunda müdahale edemeyiz.

Toplumsal yapıyı oluştururken, sık sık tekrarlanan olgulardan hareket etmeliyiz. Her görüngünün iki yönü vardır: Bir olay ve bir de olgu olmak üzere. Önce doğadan bir örnek verelim: Fakülteden çıkarken burnumun üzerine bir yağmur tanesi düştü. Bu bir olaydır; sadece bir defaya mahsus olarak gerçekleşmiştir. Özünde her yağmur tanesinin aynı özelliği vardır; yani evrende bir defaya özgü olarak gerçekleşir. Aynı yağmur tanesinin bir de olgu yönü vardır: Buhar haline dönüşen su, soğuk bir hava tabakasıyla karşılaşırsa yağmur haline dönüşür. Doğada yağmur her zaman bu şekilde oluşur. Her yağmur tanesinin olgu yönü de budur. Bir fizikçi tek, tek yağmur tanelerini incelemeyiz ve incelemesine de olanak yoktur. Belirli sayıda yağmur tanesini inceleyen, her defasında tek bir yağmur damlasının aynı doğa yasasına göre oluştuğunu saptıyan fizikçi, yağmur olgusunu açıklamış olur. Toplumsal görüngüler (phénomène) için de durum aynıdır. Belirli bir toplumda her evlenme kendine özgüdür. Fakat tüm evlenmelerin ortak yönleri vardır. Toplum bilimci, belirli sayıda evlenmeyi inceleyince, evlenme kuralını ortaya koyabilir: Dıştan evlenme, içten evlenme, tek eşlilik, çok eşlilik, yakınlarla evlenme yasağı gibi.

Toplumsal yapı, istikrarlıdır; toplumsal yapının yapısal ögeleri arasında uyum ve ahenk vardır. Toplumsal yapının kendine özgü olan, belirli bir işleyiş biçiminden söz ederiz. Toplumsal yapı, değişmez ve duragan olarak görülür. Bir binayı göz önüne alırsak, değişmez bir yapıya sahip olduğunu söyleriz. Gerçekte, bir bina bile, rüzgardan, ısı farklarından, yağmur, kar ve fırtınadan dolayı, sürekli bir değişim gösterir. Fakat biz onu değişmez olarak ifade ederiz. Toplumsal yapı için de durum aynıdır. Toplumsal yapının bir oluşum aşaması vardır. Bu dönem, geçiş dönemi, anomik ortam gibi kavramlarla ifade edilir. Olgunluk aşamasında, istikrar açık bir biçimde görülür. En uzun aşama olgunluk dönemidir. Daha sonra, yapının yıkılması ve dağılması aşaması gelir. Bu dönemde, yeni bir toplumsal yapılaşma belirir. Bir toplumsal yapının varlık süresini önceden söylemek güçtür. Bilgi sahibi olmak için, feodal yapının yaklaşık bin yıllık ömrünün olduğunu hatırlamak gerekir. O halde, bir toplumsal yapıya ömür biçmek yerine, onu saptamak ve ortaya koymak çok daha önemlidir.

Yapısalcılıkta önemli olan diğer bir sorun da şudur: Her topluma özgü belirli bir yapı var mıdır? Böyle olsaydı, ne kadar toplum varsa, o kadar çok da toplumsal yapı olurdu. Aynı koşullar, aynı toplumsal yapıyı veya benzer koşullar, benzer toplumsal yapıları oluştururlar. Örneğin, geleneksel toplum yapısı, dünyadaki tüm geleneksel toplumlarda görülür. Tarıma dayalı geleneksel toplumların tümünde, köylü insan tipi aynıdır. Bu insanlarda, aynı veya benzer duyma, düşünme ve hareket etme biçimleri görülür. Bunun nedeni aynı veya benzer yapıların bu şekildeki davranışlara yol açmasıdır.

Her toplum yapısını, kendi içinde değerlendirmek gerekir. Farklı toplum yapılarını karşılaştırıp, iyi veya kötü biçiminde değerlendirmek yanlıştır. Her toplumsal yapı, belirli bio-fiziksel, tarihsel, toplumsal, kültürel koşullarda yaşayan insanların toplumsal yaşamlarının ürünüdür. Kültürü, doğanın yarattıklarına karşılık, insanın ürettiği her şey olarak tanımlayalım. Toplumsal yapının güvencesi, bu kültür ve bu kültürün biçimlendirdiği toplumsal aktörlerdir. Toplumsal yapının çökmesine ve dağılmasına, kendisini yaratan koşulların köktenci bir biçimde değişmesi, yol açar. Doğa koşullarının değişmesi, toplumsal yapının çökmesine yol açar. Fakat, jeolojik zaman aşamaları çok uzun bir süreyi kapsadığı için, bizim ufkumuzu aşmaktadır. Bu nedenle, bu etkeni dışarda bırakabiliriz. Geriye insanın ürünü olan kültür kalmaktadır. Toplumun bazı üyeleri, belirli kesimleri, içinde yaşadıkları yapıya uymayan kültürel ürünler üretirler: Teknoloji, üretim araç gereçleri, inançlar, değerler, ideolojiler gibi. Toplumsal yapının gardiyanları olan ordu, polis, mahkemeler gibi fiziksel yaptırım uygulayan kurum ve kuruluşlarla, günah, vicdan azabı, ruhun kirlenmesi gibi tinsel yaptırım uygulayan dinsel ve ahlaksal kurum ve kuruluşların, toplumsal yapıya uymayan ürünleri üretenleri cezalandırdıkları görülür. İnsanın zekası ve yaratıcı gücü olmazsa, toplumsal yapı değişmeden kalır. İnsanın zekasının işleyişini ve yaratıcı gücünü içinde yaşadığı toplumsal yapı belirler. Bu nedenle, toplumsal yapıda birkaç kuşak içinde büyük değişmeler olmaz. Batı'da feodal toplum yapısından, kapitalist toplum yapısına geçiş, XII. yüzyılda başlamış, ancak XVIII. yüzyılda gerçekleşebilmiştir.

Toplumsal yapı, insanlar arası ilişkilerde vücut bulan, toplumsal gerçeğin içindedir. Bilim adamları, mekansal, tarihsel ve toplumsal eşzamanlı boyutları bulunan, toplumsal yapıyı yakalayıp, gözler önüne sermek isterler. Durkheim, Max Weber, A. Smith, Ricardo, Lock, Montesquieu gibi düşünürler genellikle toplumsal yapıyı toplumsal, ekonomik veya siyasal yönden ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu düşünürler, genellikle yaşanmış olanı ve yaşanmakta olanı saptamaya çalışmışlardır. Bazı düşünürler ise var olanı saptadıktan sonra, onu beğenmiyerek, tamamen düşüncelerinin ürünü olan yeni bir model geliştirme yoluna gitmişlerdir. Bu düşünürlerin başında Platon gelmektedir. Platon'un, "Devlet" adlı yapıtı buna örnektir. Platon'un "Devlet"i ütöpiktir ve öyle de kalmıştır. İngiliz ütöpik sosyalistlerinden, tekstil fabrikatörü Robert Owen, sadece yeni bir toplum modeli düşünmekle kalmamış, düşüncelerini uygulamaya dökme olanağını da bulmuştur. XVIII. yüzyıl Fransız materyalistlerinin düşüncelerinden etkilenen Owen'e göre, insanın doğası iyidir; insan doğasına istenilen biçim verilebilir; aydınların görevi, insanların doğasını gerektiği gibi biçimlendirmektedir. Owen, İngiliz hükümetinden izin alarak, Amerika'da, New Harmony kolonisini kurma olanağını buldu. Böylece, Owen, düşüncelerini hayata geçirebildi. Fakat Owen, kısa süre sonra, düşündüğü modelden çok farklı bir yapılaşmayla karşı karşıya kaldı. Aşırı disiplin, otorite ve baskı nedeniyle, topluluk üyeleri hoşnutsuzluklarını dile getirdiler. Böylece Owen'in kafasındaki model, toplumsal gerçekte çok farklı bir biçimde vücut buldu. Başarısızlığa uğrayan Owen, İngiltere'ye geri döndü(15).

Marx, Batı Avrupa kapitalist toplum yapısının çok iyi bir çözümlemesini yaptı, kendine göre bu yapının çelişkili yönlerini saptadı; bu gerçek toplumsal yapıdan hareketle, çelişkilerden, hatalardan yoksun olduğuna inandığı kuramsal bir model geliştirdi. Marx'ın modeli, kuramsal olarak mükemmel görünüyordu; model, "Batı Toplum Yapısı"nın kaçınılmaz evrimi sonucunda kendiliğinden vücut bulacaktı. Marx'ın modeli, Sovyetler'de uygulanma olanağını buldu. 1917'den Sovyetler'in dağılmasına değin geçen yetmişbeş yıl aradan sonra, ortaya çıkan toplumsal yapı ile, Marx'ın kuramsal modeli arasında, benzerliklerden çok, farklılıkların olduğunu görmekteyiz. Marx'ın Batı Kapitalizmi'ne yönelttiği eleştiriler doğrultusunda, birçok Batı ülkesi

aldığı önlemlerle, kendi toplum yapılarına yön verdiler. Böylece, Batı'da vahşi kapitalizm yerine, sosyal devlet anlayışına benzer bir uygulama yerleştiği gözlemlendi.

Sonuç olarak, biz, toplumbilimciler, var olan toplumsal yapıları ortaya koymaya çalışmalıyız. Kanımca, bizim için en önemli sorun budur. Var olan yapıyı ve işleyişini ortaya koyduğumuzda, kaçınılmaz olarak düzenin çelişkili, eksek, yanlış yönlerini de belirtmiş oluruz. Her bilim adamı, kendi yaklaşımı, düşünceleri doğrultusunda, bu yapıya nasıl yön verilmesi gerektiğini ileri sürebilir. Şunu da unutmamak gerekir ki, hiçbir toplum, bugünden yarına, köktenci bir biçimde değişmez. Her toplumun toplumsal, tarihsel birikimi, toplumsal yerçekimi görevini görür. Bu toplumsal yerçekimi de, toplumsal yapının uzun süre istikrarlı bir biçimde sürmesine olanak sağlar.

REFERANS NOTLARI

- 1) **BOTTOMORE, Tom ve NİSBET, Robert**, çevirileri derleyen ve düzenleyen, **Tuncay, Mete ve Uğur, Aydın**, **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Ankara, Aydın Yayınları, 1990, s. 574
- 2) **VIET, Jean**, **Les Méthodes Structuralistes dans les Siences Sociales**, Paris, Editions Mouton, 1965, s.5
- 3) **Viet, J.**, a.g.e., s.5
- 4) **RADCLIEFFE-BROWN, A.R.**, **Structure et Fonction dans la Société Primitive**, Paris, Les Editions de Minuit, 1968, s.6
- 5) **NADEL, F. Siegiried**, **La Théorie de la Structure Sociale**, Paris, Les Edition de Minuit, 1970, s.13
- 6) **VIET, J.**, a.g.e., s.86
- 7) **NADEL, F.S.**, a.g.e., s.10
- 8) **NADEL, F.S.**, a.g.e., s.10
- 9) **NADEL, F.S.**, a.g.e., s.13
- 10) **NADEL, F.S.**, a.g.e., s.182
- 11) **NADEL, F.S.**, a.g.e., s.183
- 12) **NADEL, F.S.**, a.g.e., s.190
- 13) **DUCROT, Oswald**, **Le Structuralisme en Linguistique**, Paris, Editions HMH, 1968, s.18
- 14) **ROCHER, Guy**, **L'organisation Sociale**, Paris, Editions HMH, 1968, s.183
- 15) **PHILIP, André**, **Histoire des Faits Economiques et Sociaux**, Paris, Editions Monaigne, 1963, s.73